

Erik Axel Karlfeldt – min morfar

HANS BARENTHEIN

Så länge vi har kvar vår längtan, vår nyfikenhet – finns det liv!

Poesi! Hur ska man motivera att lägga livets dyrbara timmar på sådant, som är så udda och för många så outgrundligt? Dessutom att här välja en poesi, som var aktuell för 80 år sedan! Det representerar ju en sedan länge försvunnen period med för oss många gånger främmande värderingar och traditioner. När nu frågan kommer på bordet, bryter speciella tankar fram. Diktaren var en person, som manade sin familj: *Ni ska aldrig yvas, över vad jag gjort!* I livets slutskede låg han enträget på sin fru att lova att inte vädra vare sig hans tidigare eller familjens privatliv för omvärlden.

Maningar till tystnad hade effekt

Diktarens professionella kvaliteter diskuterades, analyserades, avnjöts, hyllades och kritiserades på många håll, men det gick decennier efter hans död, innan omvärlden fick kännedom om de privata sidorna i hans livs sfärer. Jag är – helt utan egen förskyllan – släkt med denne diktare, Erik Axel Karlfeldt (1864–1931). Han talas om både som Karlfeldt och EAK. Här används konsekvent Karlfeldt. Han var en skrivande själ, en skald, en poet, ja – en hantverkande rimsmed, om man så vill. Han var också min morfar!

Det talades sällan om Karlfeldt i familjen, troligen därför att familjen lärt sig respektera hans vilja i detta avseende. De få gånger vi talade om honom var på somrarna uppe i Karlfeldtgården, Sångs kallad, i byn Sjugare mellan Leksand och Rättvik i Dalarna. Byn ligger vid sjön Opplimens nordöstra strand. På Sångs deklamerades och sjöngs det och där dök det in kulturpersonligheter dagligen vid sidan om alla turisterna, ja – det kom in folk ständigt. Som barnbarn tillbringade jag stora delar av barndomssomrarna däruppe och ett och annat av det jag via besökare fick höra om Karlfeldt har säkert fastnat.

För säkerhets skull vill jag poängtera att jag inte är expert på litteratur, vilket

nog också framgår av mina rader här. Det ni får höra är en blandning av kända och måhända inte lika kända brottstycken ur det horn som fyllts och fortfarande märkligt nog fylls med Karlfeldtiana.

Min mormor Gerda var hustru till Karlfeldt och vördade minnet av sin man starkt. Trots Karlfeldts »tysthetslöfte» befäste hon minnen av honom på flera sätt. En sådan detalj var, att stolen på ena kortsidan av matsalsbordet på gården uppe i Dalarna, hade ett band tvärs över, så att ingen fick sätta sig i den. Mormor sa: »Det är Morfars stol!» Det låg något hemlighetsfullt över hans minne.

Jag vill anföra ett stycke ur ett förord, som jag skrev till en bok av Carin von Sydow som är släkting till Karlfeldt. Boken handlar om den komplicerade relationen mellan Karlfeldt och kvinnan, som sent omsider blev hans hustru och därmed min mormor. Bokens titel är »*Jag ville ha sagt dig det ömmaste ord*». Jag citerar:

... Julafonstraditionen i vårt hem med Jussi Björling på stenkakorna och med morfar egenröstig och mäktig läsande ur sina verk, skapade en närmast sakral stämning.

Carin bidrog till att något normalisera denna bild. Ett nog så belysande exempel är, hur hon blev min dörröppnare till morfars arbetsrum – diktarstugan. Det var ett hemligt hus, som vi barn inte hade tillgång till, men vars port vi kände väl. Den hade ett stort gammaldags lås, där man med handen, också i mörkret med ett smitt spår kunde hitta vägen till nyckelhålet, en hjälp måhända avsedd får återvändande firare.

Fin kontakt som Carin hade med alla generationer på Sångs, också den yngsta, lät hon mig oförmärkt slinka in med en besöksgrupp, och iförd kortbyxor och

Karlfeldts arbetsrum på Sånggården i Sjugare, Dalarna.

sandaler fick jag kliva över den skyhöga tröskeln till det dunkla arbetsrummets mörka förstuga.

Trängd bland vuxna människors byxben och kjolar kisade jag in i morfars arbetsrum, fick gå in där och sätta fot på sisalmattan och ta mig tid att stå därinne och andas in det märkliga: Karlfeldts, morfars, ande. Den alldeles särskilda lukten. Den mörka sängen som såg ut som en koja, glasögonen, Nobeldiplomet, medaljerna. Det var övermåttan högtidligt, samtidigt som Carins röst och överseende leende gjorde att äventyret kändes säkert. En av källorna till mystiken var därmed borta.

Vem var Karlfeldt?

Erik Axel Karlfeldt föddes 1864, när kung Karl XV hade regerat i fem år. Hans danske kollega Christian IX hade just bestigit tronen i Köpenhamn. Karlfeldt kom till världen på en s.k. tolvmansgård i Karlbo utanför Avesta. Han döptes till Axel Eriksson och växte upp med gårdens sysslor.

Han hade tidigt en dragning till det skrivna ordet och visade ett läshuvud. Med mecenaters hjälp fick han gå på gymnasiet i Västerås. Där kallades han »poeten» förmodligen för att han var förtjust i Johan Olof Wallin och Johan Ludvig Runeberg samtidigt som han själv skrev vers under pseudonymer av typ Folkmar, Tjalve och Frank Vinge. När han tog studenten 1885 upplevde han sorgen att fadern tvingades lämna gården. I Uppsala fördjupade han sig sedan brett med latin, germanska och nordiska språk, mineralogi, geologi, teoretisk filosofi och estetik med litteratur- och konsthistoria. Det var en utmärkt grund för en blivande ständig sekreterare i Svenska Akademien!

Avbrotten i studierna blev många av ekonomiska skäl och han fick försörja sig som informator och lärare. Flera år senare blev han fil.lic. och slutligen fil.dr h.c. Tiden efter de grundläggande universitetsstudierna arbetade Karlfeldt som bibliotekarie på Lantbruksakademien och var amanuens på Kungl. Biblioteket. Han säger själv om denna tid att

Bibliotekstjänsten behagar mig synnerligen. Skada blott, att den, åtminstone ännu, ingenting renderar. Får jag ej sitta som en fri man på eget lantgods, så vet jag ej, var jag bättre skulle trivas än i detta *bokpalats*, i vars salar gammal visdom och ny bo fredligt sida vid sida.

Karlfeldts diktarkarriär inleddes som en av de s.k. nittiotalisterna med kamrater/kollegor som Gustaf Fröding, Verner von Heidenstam, Oscar Levertin, Selma Lagerlöf och Per Hallström. Som den förste av nittiotalisterna blev Karlfeldt

1904 invald i Svenska Akademien på stol nr 11 efter riksantikvarien Claes Theodor Odhner. 1912 valdes han till Ständig Sekreterare i Svenska Akademien och förblev så fram till sin död 1931.

Karlfeldts diktning tilldelades postumt Nobelpriset i litteratur 1931.

Staffan Bergsten har skrivit om Karlfeldt och hans författarskap i boken »*Karlfeldt Dikt och Liv*», som Karlfeldtsamfundet gav ut 2005. Författaren inleder boken om Karlfeldt så här:

Han är en av de stora i svensk poesi, det är alla överens om. Hans storhet var en gång av det slag som går utöver det rent konstnärliga till det representativa som ligger i beteckningen nationalskald. Han var den siste i vår litteratur som kunde bära upp den hederstiteln och dessutom var han populär i alla samhällsskikt. Hans dikter lästes högt och sjöngs både i hemmen och på offentlighetens estrader. Hans dikt Psaltare och lyra fick en plats i den psalmbok de flesta av oss växte upp med och Svarta Rudolf och ett par andra tonsatta dikter uppnådde schlagerstatus.

Bergsten fortsätter:

Att vara stor i sin samtid är riskfyllt. Eftervärdens dom är ofta hård över den som var allas gunstling under livstiden. En ny generation ärar hellre förbisedda föregångsmän i det förflutna och det kan ta flera mansåldrar innan en detroniserad storhet återuprättas.

Docenten i litteraturhistoria Victor Svanberg skrev 1925, när Karlfeldt var på toppen av sin karriär, en artikelserie, som senare gavs ut i bokform 1931, dvs. året då Karlfeldt gick bort. Svanberg varnade bl.a. för »Karlfeldtfaran» och hävdade att Karlfeldt tecknade en idealbild, som inte längre fanns, och att allt för många satte Karlfeldt på en parnass. Karlfeldt borde i stället ha brutit ny mark enl. Svanberg. Den kritiken tog Karlfeldt mycket hårt.

Bergsten å sin sida däremot hyllade Karlfeldt med orden:

Ingen var större i det tidiga 1900-talets poesi än Karlfeldt. Som Svenska Akademiens ständige sekreterare innehade han landets högsta litterära ämbete, och samma år han dog tilldelades han postumt nobelpriset – efter att tidigare blygsamt ha avböjt det. Hans sista diktsamling, Hösthorn, hälsades av en hänförd kritikerkår som krönet på en lysande bana i den svenska lyrikens tjänst och såldes i rekordupplaga. Ännu halvannat decennium efter sin död behöll han sin ställning i det allmänna medvetandet.

Karlfeldt har hyllats för att fullkomna och till en del avsluta traditionen av lagbundet rimmande strofiska verser i Sverige. Här är han en oöverträffad mästare. Det finns efterföljare, men de är få.

Kärleksdiktare av rang

Karlfeldt anses vara vår eldigaste kärleksdiktare. Stagnelius hävdade detsamma om sig själv och Strindberg har uttalat att han besitter »den största elden i Sverige». Enligt bedömare genom åren kan dock ingen göra Karlfeldt den rangen stridig. Exempel på hans diktning härvidlag är:

Dina ögon äro eldar och min själ är beck och kåda.
Vänd dig från mig, förr'n jag tändes som en mila innantill!
En fiol jag är med världens alla visor i sin låda,
du kan bringa den att spela, hur du vill och hvad du vill.

Vänd dig från mig, vänd dig till mig! Jag vill brinna, jag vill svalna.
Jag är lust och jag är längtan, gränsbo mellan höst och vår.
Spända äro alla strängar, låt dem sjunga, rusigt galna
i en sista dråplig högsång alla mina kärleksår.

Vänd dig till mig, vänd dig från mig! Som en höstkväll låt oss brinna;
stormens glädje genomströmmar vårt banér av blod och gull –
till det lugnar sig och jag ser i skymningen dina steg försvinna,
du, den sista som mig följde för min heta ungdoms skull.

Tung att läsa

Karlfeldt rörde sig ofta i dödens närhet och känns därför tung. Det är förvisso sant och sådant finns framför allt i hans senare produktion. Men både kärleken och livets förgänglighet är samtidigt allmängiltiga och centrala teman för honom.

Provinsdiktare och stabbig

Man har sagt att Karlfeldt var en provinsdiktare och därför av mindre intresse. Även om detta stämmer speciellt i de första diktsamlingarna, så kan man fråga sig, vem utgår inte i början av sin karriär från egna erfarenheter. Diktarna har ju sin kända omgivning, som Anders Österling resonerade om i sitt Nobeltal över Karlfeldts diktning 1931. Karlfeldt uttryckte det själv i »*Fridolins lustgård*», som börjar med den välkända deklARATIONEN: »Min sångmö är icke av Pinden, hon är av Pungmakarbo.»

Karlfeldt var karlaktigt stabbig och rörde sig i de manliga rökrummen och i vad man idag skulle kunna säga mansgriskretsar. Så kan det ha uppfattats och i

det avseendet har tiden sprungit förbi honom. Visst förde sekreterareuppgiften i Svenska Akademien med sig ett särskilt umgänge och det är nog ingen överdrift att påstå att Karlfeldt sökte sig upp på samhällsstegen, även om han inte gillade att synas offentligt.

Talar med bönder på bönders vis

Karlfeldt trivdes bra med »vanligt folk» och de med honom. Det för mina tankar till en enkel episod uppe i Sjugare by, där han 1921 köpt en ödegård, som han sedan lät bygga ut under namnet Sångs i Sjugare. Byfolket i Sjugare gladdes åt att Karlfeldt helst valde att åka, som man sade: »ist och trilla», alltså häst och kärra på väg bort och hem. Vid ett tillfälle mötte han bybon Westgårds Johan, som nyss fått ett föl. Karlfeldt frågade vad fölet skulle heta. Nu hade hästarna hos Westgårds Johan alltid hetat något på B och eftersom Johan just reparerat Jerk Werkmästers vindflöjel på Karlfeldtsgården, föreställande krigsgudinnan Bellona, så svarade Johan lite plirigt: »Je får fäl kall'na Beloon».

Lätt att läsa – svår att förstå

Många dikter är njutbara i såväl sin rytm, som melodi och den omedelbara texten. Karlfeldt är lätt att läsa men inte alltid lätt att förstå, allrahelst med dagens språkbruk. Det tyckte och tycker fortfarande många. Karlfeldt använder ord och språkbruk, som även på hans tid kunde vara svårbegripliga, vilket ger anledning för intresserade att skaffa tolkningshjälp. År 2001 kom Karlfeldts »*Samlade Dikter*» ut med vidhängande kommentarer och förklaringar till ord och uttryck. Det digra arbetet är gjort av professor Johan Stenström, som skriver i sitt förord:

Trots sin folklighet betraktas Karlfeldt som en svår diktare. Mycket är dolt under ytan och många är hans masker och förklädnader. Den ibland överlastade stilen, de långsökta metaforerna och det barocka bildspråket, allt bidrar till att göra dikten sluten och svårgenomtränglig. Men, som Sven Delblanc noterat, »god poesi har ju ofta den egenheten, att den inte behöver helt begripas för att uppskattas».

Stenströms uttryck att »många är hans masker» leder tankarna till framlidne professorn Jöran Mjöberg, som skrivit en bok om Karlfeldt med titeln: »*Många maskers man*». Nämnas kan att Mjöberg var en hängiven karlfeldtkännare. Hans doktorsavhandling har titeln »*Det Folkliga och det Förgångna i Karlfeldts lyrik*».

Bred och djup kunskap – symbolik

Karlfeldt var hemmastadd i bibelns skrifter, bondepraktikan, myternas värld och var en hängiven och kunnig botanist, som inte bara kunde sina blommor, han visste också hur de doftade och hur de pollinerades. Det var en kunskap som medförde både möjligheter och komplikationer. För skalden gavs möjligheter att skriva något tämligen uppenbart om naturen och samtidigt bakom den uppenbara betydelsen lägga en dold dubbelmening, vilket var komplikationen för den oinvigde.

Några rader ur dikten »*Nattyxne*» i diktsamlingen »*Flora och Bellona*» :

Över dig, yxne, älskogsört
susade Veneris flyende skört,
daggen som lopp av den vita foten
göt dig i roten
sin vårliga vört.

Enligt Karin Boye var Karlfeldt:

... en av de få, som man lär sig utantill för att ta fram hans dikter ute på vägar och stigar, upprepa orden för sig själv och glädja sig åt dem.

Dubbla naturer?

När Karlfeldt blev utnämnd till Svenska Akademiens sekreterare 1912, publicerades en teckning i *Söndags-Nisse* föreställande Erik Axel Karlfeldt som Fridolin (Karlfeldts alter ego) och Erik Axel Karlfeldt som akademisekreteraren. Det sades om Karlfeldt, att han var inte sig själv i dikterna utan skyddade sin inre person.

Söndags-Nisse: Fridolin och Karlfeldt.

Ur dikten »*Drömmen och livet*» i diktsamlingen »*Fridolins visor*»:

Så vart jag en drömmare, icke en man!
Jag fåktar och rasslar med ordens lansar,
och bär jag i diktens tornering ett pansar,
går jag eljes i hvardagskavaj som en ann

Lubbe Nordström sa, när någon pekade ut Karlfeldt:

Jag såg mig omkring men kunde inte upptäcka någon som liknade en skald. Vem är Karlfeldt, frågade jag. – Ser du inte, sa man och pekade. – Det där!!? sa jag – Det är ju en bondtjyv. Så häpen blev jag. En kort, ganska bred, till utseendet ordentlig, självsäker, ljuslätt typ, med slätstruket benat hår såg han ut som en förmögen diversehandlare eller kanske snarare en handelsföreståndare från landsorten. Åtminstone åt det hållet. Jag träffade honom och tyckte han verkade bonddryg, självuppfylld och överlägsen. Jag var ung och het och bad honom följdriktigt att dra för tusan i våld opp till sina fördömda Dala-härbren... .

Till Karlfeldts 60-årsdag skrev Erik Lindorm: »Han har för mycket sång och svärmeri i kroppen för att kunna gå i prosans jämna oxlunk.» – »Den välbekanta, malmrika stämman trängde långt och vann gehör», skrev Anders Österling.

Minskad betydelse – fortfarande citerad

Men Karlfeldts betydelse minskade i takt med nya litterära strömningar och en förändrad syn på det nationella arvet genom att man alltmera såg på omvärlden. Hans verk hade hittills deklamerats utantill av både ung och gammal, i alla samhällsklasser, i hem och skolor, vid universitet och i föreningar. Nu fick de vika för de annalkande generationerna. Hans roll och symbol som nationalskald – om än från en svunnen tid – har i våra dagar bleknat i en allt mera global värld med internationalisering, informationsöverflöd och historielöshet.

Men det sägs likväl att ingen författare har givit så många nya ord och meningar till vårt språk som Karlfeldt. Jöran Mjöberg uppger att Karlfeldt har introducerat gott och väl ett tusen nya ord i det svenska språket. Många har lånat ord av honom och många av oss citerar honom utan att veta om ursprunget. Här några exempel: »*Intet är som väntans tider*», »*Dina ögon äro eldar*», »*Längtan heter min arvedeb*», »*Nu är den stolta vår utsprungnen, den vår de svaga kalla höst*» och »*Han talar med bönder på böndernas sätt men med lärde män på latin*».

Diktsamlingar

Karlfeldt gav ut sex diktsamlingar:

- 1895 *Vildmarks- och kärleksvisor*
- 1898 *Fridolins visor*
- 1901 *Fridolins Lustgård och Dalmålningar på rim*
- 1906 *Flora och Pomona*
- 1918 *Flora och Bellona* och avslutade
- 1927 med diktsamlingen *Hösthorn*

Karl Ivar Hildeman, professor i litteraturhistoria, Karlfeldtspecialist och f.d. ordförande i Karlfeldtsamfundet, talar om »De tre linjerna» i Karlfeldts diktning; *Den röda, den svarta och den blåa linjen*. Den röda linjen står för kärleken, den svarta för skam, skuld och förgängelse, och till sist den blåa, som står för hembygden – blå som Dalälvens vatten.

Torsten Fogelqvist, som tog över stol 11 i Svenska Akademien efter Karlfeldt, berättar hur han som 21-årig upptäckte den då nyutkomna Fridolins lustgård i Lundequistska bokhandelns fönster 1901: »*Man frågade sig, om man hade råd. I fall som dessa blev svaret alltid ja.*» Han inhandlar den begärliga varan samt en flaska sur Niersteiner med tilltugg och låser in sig i sin lya i ett träruckel på Odengatan i Stockholm.

Och att detta rum, som i alla avseenden var det ogästvänligaste jag någon längre tid bebott, ännu för minnet har sol kvar på väggen och vind och rymd i fönstersmygen trots en trasig kakelugn, en knarrig liggsoffa, en skranglig skrivstol och ett gnällande 'städ' samt diverse andra ledsnadens tillbehör, det beror på att i det rummet rullades »*Dalmålningarna på rim*» för första gången upp, och där hörde jag för första gången »De tysta sångerna», »Böljebyvalsens», »Löskekarlarnas sång» och straffsången över folket »I Juda städer».

Staffan Bergsten

Mycket kan sägas – och mycket har sagts – emot Karlfeldt för storvulen retorik och manschauvinistiska värderingar, och i dessa avseenden hör han till en förgången epok. Men som natur- och kärlekslyriker och det poetiska hantverkets mästare är han evigt ung.

Ur dikten »*Hjärtstilla*» från diktsamlingen »*Flora och Pomona*»:

Stort var att leva i rosor och rus,
vandra i glöd som vid våldars ljus;
höstblommor,
tröstblommor,
armt är ert sånglösa sus.

Tonsättningar

Mormor Gerda har berättat, att Karlfeldt ofta gick på gårdsplanen uppe på Sånggården i Sjugare och gnolade på någon typ av melodier eller kanske var det rytmiska takter, när han funderade på sina strofer till dikterna. Vid ett tillfälle väckte han mormor och sa: »Nu Gerda, i natt har den kommit till mig – strofen jag väntat på i tio år.»

Wilhelm Peterson-Berger gav för sin del Karlfeldt snarast underkänt betyg för hans sångliga prestationer, men han skapade gärna musik till de sångbara dikterna. »... din dikt är kval och tröst, den väcker hjärtan, bringar blod att svalla» skrev Peterson-Berger till Karlfeldt, som svarade: »Föga lyster mig att fråga: 'Hvad är mitt och hvad är ditt?'»

Karlfeldt är flitigt tonsatt med över sex hundra tonsättningar av hans dikter och nya kompositioner kommer fram än idag. Tonsättningar av *Jungfru Maria*, *Svarta Rudolf*, *I Lissabon*, *Aspåkerspolska* och *Vid Färjestaden* tillhör de mest bekanta.

Lunginflammation

1913 insjuknade Karlfeldt i förkylning och lunginflammation. Läkarteamet hade efter bl.a. åderlåtning (!) givit upp hoppet att rädda Karlfeldt. Gerda Holmberg, som hade två barn med Karlfeldt, läste om tillståndet i tidningen och begav sig till sjuklägret i hemmet på Östermalm. Hon tvingade sjuksköterskorna att ivrigt och uthålligt massera patienten, som sakta återfick färg och värme efter några timmar.

Karlfeldt förmedlar sjukdomserfarenheten i dikten »*Sjukdom*» ur diktsamlingen »*Flora och Bellona*». Här återges några verser:

Det spelar i berget så klangfullt och rent
som himmelens klockspel det leker så lent.
Jag hör en stämma, en öm och klar:
Gå ej ifrån oss, bliv kvar, bliv kvar.

— — —

Så får jag stanna, så skall jag dröja.
Men panten vet jag som dyrt skall lösas,
och klart jag ser som ur rämnad slöja
mot nya nådår, som ej får slösas.

Jag var ej mogen, jag var ej värdig,
 ty nog jag lidit och nog jag njutit,
 men ett står kvar förr'n en man är färdig;
 att skapa lycka ur vad han brutit.

Giftermål

I augusti 1915 skriver Gerda ett avskedsbrev till Karlfeldt. Hon hade fått reda på, att han funnit en ny kärlek. Den kvinnan han tänkte gifta sig med, hade högre social status än Gerda, som nu, med tre barn under tretton år fortfarande var ogift mor och därmed icke accepterad i Karlfeldts sociala liv. Allt detta tärde på Gerda liksom de ekonomiska svårigheterna och Karlfeldts ständiga upprepande »*Vänd dig till mig, vänd dig från mig*», som det heter i dikten. Gerda har berättat, att det samtal, som de hade under en promenad vid Sofia kyrka i Stockholm, ledde fram till ett avgörande beslut. Gerda orkade inte längre och sade bestämt ifrån. Hon sade farväl till många års trofasthet och önskade Karlfeldt all lycka. Hon ville lämna barnen till honom och börja ett nytt liv. Karlfeldt visste, hur mycket barnen betydde för Gerda, och svarade: »*Är du beredd till ett sådant offer? Vem är då jag, att inte vi två skulle kunna vara ett?*» De gifte sig 1916 också efter påtryckningar från ärkebiskop Nathan Söderblom och vännen Albert Engström, stolsbröder i Svenska Akademien.

Karlfeldts lärare – kumpaner – elever

Gustaf Fröding

1895 kom Karlfeldt ut med sin första diktsamling »*Vildmarks- och Kärleksvisor*». Han slog inte igenom med de visorna. Ordföljden var ofta onaturlig, för att rimmen skulle falla på plats, och han hade ännu inte hunnit fram till den dubbelbottnade symboliken. Han kände, att han behövde hjälp. Året efter debuten och efter tiden som lärare i Djursholm och Molkom sökte Karlfeldt sig tillbaka till Uppsala för att fullborda sina licentiatstudier. Det var samma år som Gustaf Fröding kom till lärdomsstaden. Fröding var redan då etablerad skald efter sina framgångar med »*Guitarr och dragharmonika*» från 1891, »*Nya dikter*» 1894 och »*Stänk och flikar*» 1896. Men dikten »*En morgondröm*» i »*Stänk och flikar*» ledde till tryckfrihetsåtal. Det gjorde honom djupt deprimerad, men i november samma år blev han frikänd. Inte förrän fram mot jul samma år kom Fröding över detta och som han själv uttryckte det: »Först vid julen 1896 började en

lycklig period med lugnt familjeliv, med sunda levnadsvanor och intensivt diktande».

De två herrarna Karlfeldt och Fröding träffades och lärde känna varandra så väl, att Karlfeldt på sommaren 1897 var den som hjälpte Fröding in på Akademiska sjukhuset i Uppsala, där han vårdades för sina psykiska besvär.

Karlfeldts andra diktsamling »*Fridolins visor*» kom ut 1898. Under tiden Karlfeldt arbetade på att färdigställa diktsamlingen bad han Fröding kommentera dikterna och vi har dennes något spretiga handstil vid flera av dikterna. Där står i manusets marginal på flera ställen t.ex. »VH» och »L», vilket betyder Verner von Heidenstam respektive Oscar Levertin. Karlfeldt reagerade, då han var känslig för att beskyllas för plagiat. Men Fröding skrev också »Bra, tror jag» efter några diktförslag. Fröding har haft en klar påverkan på flera dikter, speciellt dikten »*Längtan heter min arvede*», även om Karlfeldt ofta ihärdigt höll kvar vid sina ursprungliga formuleringar.

Karlfeldt var förutom Signe Trotzig den som dagligen under Frödings sista tid besökte honom på Villa Gröndal ute på Djurgården i Stockholm. Trotsig har i sin dagbok skrivit: »Gladast blir han när Dr. Karlfeldt kommer. Han är alltid välkommen.»

Karlfeldt talade på Frödings begravning 1911 och även när Frödingbysten avtäcktes på Djurgården tio år senare.

Albert Engström

Albert Engström och Karlfeldt utvecklade över åren en nära vänskap och ömsesidig respekt för varandra. Ett exempel på det finns i en bok av Engström. Jag har den hos mig, och den har en dedikation till Karlfeldt så här: »Till 1/18-del af Svenska akademien. Den enda adertondel jag gillar – Erik Axel Karlfeldt från hans vän Albert Engström.»

Engström och Karlfeldt satt ofta hemma i karlfeldtska lägenheten på Östermalm. De samtalande och drack och enligt vad mormor Gerda berättade: »I långa stunder bara njöt Erik och Albert av att tysta få vara tillsammans. När någon av dem gjort en utläggning kunde det bli tyst i flera minuter. Så hörde man den ena säga 'hm', och efter en lång paus svarade den andre 'mhum' och så kunde det fortsätta.» För en utomstående var det ett märkligt sätt att kommunicera. Men de trivdes ihop. »Fast det var nästan omöjligt att få Albert att gå hem på natten och jag oroade mig för Eriks hälsa», berättade mormor Gerda.

Engström sa om Karlfeldt: »Denna brutala och geniala bonde var blyg och fräck på samma gång. En gång hälsade jag honom: 'Hej du gamle epigon!' – Då vände Karlfeldt på klacken, hejdade en droska och for hem till sitt!» Karlfeldt sa

Bilden visar Engström & Karlfeldt på Operaterassen i Stockholm.

om Engström: »Albert är min bästa vän, den enda i mitt liv. – Men han var ju så komplicerad, lögnaktig och sann, brutal och vek ... han var allt!»

Karlfeldt hälsade ofta på Engström ute i hans stuga och ateljé i Grisslehamn. I bygden där talade man om en sjöman – Rudolf, som var så till den grad intresserad av det täcka könet, att de unga flickorna låstes in, när han var hemma från sjön. 1909 fyllde Engström 40 år och några dagar före födelsedagen publicerade STRIX dikten »*Svarta Rudolf*» med tillägnet till Engström. På födelsedagsnatten satt Robert Norrby och »kliade på flygeln» i väntan på att följa Engström till tåget vid femtiden på morgonen. Det var då melodin till »*Svarta Rudolf*» kom till. Den blev genast en succé, som håller i sig än i dag.

Engströms egenartade sinnelag förnekade sig aldrig. Ett litet exempel på det är, när han i slutet av sitt liv blivit nästan blind och låg på Maria sjukhus. Min mormor Gerda besökte honom tillsammans med sin dotter Ulla – min mor. När de öppnade dörren till hans rum, tittade han upp och sa till mormor: »*Kom fram så jag får se dig!*» När hon kom fram till honom utbrast han: »Fy fan, Gerda, vad du blivit gammal och ful! – Men hon där borta», sa han och pekade mot dörröppningen, där min mor stod, »hon är söt att se på.» – »Ja, men Albert, du ser ju så dåligt» – »Serru Gerda, mitt grumliga öga ser det sköna!»

Anders Zorn

Anders och Emma Zorn såg ofta Karlfeldt som sin gäst i hemmet i Mora. Zorn och Karlfeldt blev mycket goda vänner genom sin starka gemensamma klanglåda i det gamla Dalarna. De beskrev det på var sitt vis för eftervärlden. Det är ju inte ovanligt att både författare och konstnärer skildrar sin hembygd både i verkligheten och ur sitt eget perspektiv. Se t.ex. på Verner von Heidenstam,

Gustaf Fröding, Selma Lagerlöf och Carl Larsson. Karlfeldts kärlek till hembygden var äkta och gav impulser både till vardagshändelser och bibliska motiv som i dikten »*Jungfru Maria*» men också associationer till det mytiska och botaniska, som vi sett i de blomsterdoftande sexuella svärmerierna, som tidigare nämnts. Karlfeldt ansåg också att en sångmö från Dalarna var så god som någon annan: »Min sångmö är icke av Pinden, hon är från Pungmakarbo», skrev han.

Om sitt skrivande och sin strävan att utvecklas skrev Karlfeldt: »Det är en yrkesplikt att söka det sanna, slående, enda ordet, och det är en yrkesfröjd att finna det». Här hade han en själslig frände i Anders Zorn, vars sinne talade via penselskaftet. Det kan förklara, hur både Karlfeldt och Zorn, var och en på sitt måleriska sätt, besjungit skickliga spelmän och hantverkare av skilda slag. I ett tal över Zorn 1921 sade Karlfeldt, att »hans hand var snabbare och säkrare än diktarens famlande och tvekande pensel». Ofta träffades herrarna ute i Gopsmor i Zorns gamla fiskestuga vid Dalälven. Där levde man i tidens moderna stil ett frugalt, rustikt liv. Karlfeldt, som annars var förtjust i det täcka könet, tyckte dock att det var något för intimt att bli badad i den veduppvärmda badgrytan av de yppiga dalkullorna. Han var heller inte förtjust i att gräva sig ned efter mat med träsked i det gemensamma träfatet. Därute hade emellertid herrarna och även många andra både sköna och rejuvenerade, mustiga sammankomster.

Anders Zorn, prins Wilhelm och Karlfeldt

Dessa herrar hade firat midsommar hos Zorns i Mora och någon väckte tanken att de skulle gå i Orsa kyrka och fira högmässan på midsommardagen 1919. Så skedde och Karlfeldt skrev senare en dikt om det. I årtal gissade folk vilka personer Karlfeldt porträtterade i sin dikt. Prins Wilhelm visste inte att Karlfeldt skrivit en dikt om just den midsommaren förrän långt senare. Prins Wilhelm namngav de »tre vise männen» i en skrift och löste så gåtan. Han skrev själv:

Jag tror att Karlfeldt aldrig var medveten om hur högt han den gången föll in i psalmen, han stirrade rakt framför sig och gjorde intryck av att dväljas långt bort, dit ingen förmådde följa honom. Kanske formade han i det undermedvetna redan någon strof av den blivande dikten. Säkert är att han drillade längre på bönerns amen än någon annan i församlingen, så som det anstår en försångare och kyrkovård, mån om sitt anseende.

Händelsen beskrivs i dikten »*Kyrkosångarne*» som ingår i diktsamlingen »*Hösthorn*»:

När prostén såg upp från det sista blad
av predikan, såg han tre män i rad
som stodo under gångens båge av björk,
just där solen sken in, medan kyrkan var mörk.

De stodo med förklarad ljus över hyn,
och kyrkfolket trodde sig skåda en syn:
»Förvisso är detta de vise män
från österlandet som gå igen.»

Den förste såg ut som en midsommarstång,
förty han var smäcker och rak och lång.
Han sjöng som från ovan med furstligt dån,
och sannfärdeligen var han en konungason.

Den andre var diger och röd och het
och såg sannerligen ut som en större profet,
eller ville man finna en pfalzgreves plym
på hans hatt som ett krön åt hans ampla volym.

Den tredje var mera av landets typ,
lägre till växten, men intet kryp,
spände sitt bröst, simulerade buk,
som fogdar och gelikar hava för bruk.

I blickarnas brännpunkt de stodo med lugn,
de stodo som tre män i en brinnande ugn.
Och prosten steg ner och kom ut på gången
och sade: Tack för den märkliga sången!

Det stod en vagn utan hästar vid porten,
en sådan var aldrig skådad i orten.
I denna stego de främmande tre;
att de voro något heligt kunde man se.
Ett moln slog upp kring den frustande kärran,
och folket sade: De fara till Herran.

Zorn var ju världsberömd som porträttmålare. Han målade också ett porträtt av Karlfeldt, som sa till Zorn, att han inte tyckte det var särskilt likt. Zorn, som var snabb i repliken, svarade: »Det spelar ingen roll! Om hundra år är du glömd, men då är det fortfarande en Zorn!»

Även efter Zorns bortgång 1920 besökte Karlfeldt ofta hans hem i Mora. Han bodde då alltid uppe på översta våningen i ett rum, som sedan dess kallas Karlfeldts rum men aldrig visas för besökande turister. Han bad Emma Zorn att få sätta upp en byst av Anders högst uppe på »kabinettet», som stod i rummet. Karlfeldt tyckte, att det var så ensamt och tungt däruppe utan Anders i närheten. Han längtade efter den gamle vännen. »*Längtan heter min arvedeb*» ur »*Fridolins lustgård och Dalmålningar på rim*»:

Zorns porträtt av Karlfeldt på Zorngården
nyåret 1905–1906.

Längtan heter min arvedel,
slottet i saknadens dalar.
Sakta ett underligt strängaspel
tonar igenom dess salar.

Säg, hvadan kväller du, klagande ström,
djupt ur de skumma gemaken,
du som mig sjunger om dagen i dröm,
sjunger om natten mig vaken?

Somrarna blekna och solar gå ner,
timmarna varda mig tunga,
rosorna dofta i vissna kvarter,
minnena hviska och sjunga.

Klinga, du klagande strängaspel,
sällskap i drömmarnas salar!
Längtan heter min arvedel,
slottet i saknadens dalar.

Efter Anders Zorns död stärktes vänskapen ytterligare mellan makarna Karlfeldt och Emma Zorn. Gerda Karlfeldt var kunnig i vävning och blev glad för alla textilier på Zorngården. Emma hjälpte Gerda på alla sätt. Så finns t.ex. på Sångs i Sjugare många textilier bl.a. mattor, gardiner och broderier framställda efter Emmas förlagor. Efter Karlfeldts död var Emma ett stort stöd för Gerda. De utvecklade en livslång vänskap och talade ofta förtroligt med varandra. I ett brev vid jul 1927 skrev Emma om sitt förhållningssätt mot sin nu avlidne make till Gerda:

Kära fru Karlfeldt

Där man själf syndat där vill man gärna hjälpa sina vänner att undvika de fel man gjort, det är förklaringen på vårt telefonsamtal i går. Jag har under de sju åren efter Anders död ganska mycket grubblat på de misstag jag begått under vårt lif tillsammans. De äro av flera slag, men det jag allra mest känner är att jag förbittrade hans sista år genom att hela tiden behandla honom som en patient och låta honom förnimma min ständiga oro för honom. Det är genom sina fel man lär men upptäckten av dem kommer vanligen för sent för att man själf skall kunna ha nytta af det, därför vill man så gärna att andra skall kunna bättra där man själf brutit. Det är förklaringen på vårt samtal i går som från min sida skulle varit

oförlåtligt taktlöst om det jag sade ej varit dikterat af min vänskap för er båda. Jag hoppas ni snart få vända Stockholm med dess jäkt och oro ryggen och såsom vi njuta af en strålande sol öfver Dalarnas snöhöjda berg och slätter.

Gamla vännen

Emma Zorn

Evert Taube

Evert Taube har kallats »den siste nittiotialisten». Den inom denna grupp, som betytt mest för Taube, är utan tvekan Karlfeldt. Det berodde bl.a. på att de två möttes personligen tidigt och blev goda vänner, vilket också framgår av Taubes diktning, där han flera gånger kommer in på sin tacksamhet mot Karlfeldt. Taube var också mycket imponerad av Karlfeldt, och det gör han ingen hemlighet av i sina minnesteckningar. Taube skriver:

Från början av vår bekantskap (1915) hade Karlfeldt alltid funnit ett stort nöje i att höra Albert Engström och jag tävla i konsten att sjunga visor »folkligt äkta i ord och ton» som Karlfeldt uttryckte det. (När jag långt senare 1936 instiftade samfundet »Visans vänner» blev detta Karlfeldts uttryck förebilden för dess valspråk: »Folklig dikt i ord och ton»).

Taube fortsätter:

Den här kvällen på den Gyldene Freden (i Stockholm) var det Albert som inledde sångernas rad. Han sjöng som en bonde, husar, som en sjöman, en emigrant – knarrande, jamande, humlesurrande, fränt och fromt folkligt – och ibland fågel- likt i falsetten. Ja, det var en underlig sångare! Han sjöng Karlfeldts egen »Svarta Rudolf» så att Karlfeldt satt häpen, djupt rörd ... Sådan var stämningen när Albert Engström bad mig sjunga visan om »Karl Alfred och Elinor». När jag slutade sade Karlfeldt: – »Sådana visor kan man inte dikta – de uppstår ur folkdjupet, gud vet på vad sätt.» – Sedan dess har jag aldrig brytt mig om kritik.

Taube har också sammanfattat:

Förmodligen vore den utformning som jag gav mina visor otänkbar utan förebilder som vi fått av Bellman, Fröding, Albert Engström och Karlfeldt och jag undrar om en visa som Calle Scheven skulle ha blivit till utan att jag varit uppfylld av beundran och entusiasm för Albert Engströms skildringskonst och Karlfeldts folkrusiga Svarta Rudolf. Släktskapen är så pass påtagliga att ett litterärt blodprov säkerligen skulle fälla dessa båda odödliga herrar för faderskap.

Svenska Akademien

Karlfeldt blev invald i Svenska Akademien 1903, men trots att Carl David af Wirsén reste upp till Leksand för att förmå Karlfeldt att acceptera valet, så tackade Karlfeldt nej! Kronprins Gustaf (sedermera kung Gustaf V) yttrade då: »Nåja, det får väl gå, men nästa gång frågar vi dig ej till.» 1904 blev han, som tidigare nämnts, invald efter historikern Claes Theodor Odhner och 1912 valdes Karlfeldt till Akademiens ständige sekreterare, en position han behöll intill sin död 1931.

Karlfeldts tid som dess ständige sekreterare innebar en uppryckning och modernisering av Svenska Akademiens verksamhet och dess rykte förbättrades alldeles avsevärt. Akademien öppnades för den nya tidens författare, och den första kvinnliga ledamoten (Selma Lagerlöf) invaldes.

1919 – efter första världskrigets uppehåll med prisutdelningar

Karlfeldt blev föreslagen till Nobelpriset i litteratur fem gånger. Selma Lagerlöf tillhörde dem som röstat för att Karlfeldt skulle tillerkännas priset. 1919 föll valet på honom men han avböjde av förklarliga skäl eftersom han var Akade-

Karlfeldts Sängs i Sjugare utanför Leksand.

miens ständige sekreterare och därmed ledamot av Nobelkommittén. Selma Lagerlöf beskriver Karlfeldts avböjande i ett brev till Sofie Elkan så här:

I går var Nobelval i Svenska Akademien och då hände något så egendomligt och vackert. Vi hade röstat på Karlfeldt för ett av prisen. [— —] Karlfeldt fick ju inte vara närvarande, då beslutet fattades. Men då allt var slut, kom han in och fick veta sin lycka samt avsåg sig tvärt. Han ville inte mottaga något pris, då han var S Akademiens sekreterare. Det var ju märkvärdigt och ståtligt gjort och vi kände oss mycket upplyftade, en stark stämning grep alla, det var ett stort ögonblick, som vi voro lyckliga över att få uppleva, Schück var i sjunde himlen. 'Tänk, att vi har en sådan man som sekreterare!' Det var ett sådant där ögonblick, som jag har läst i romaner och själv skrivit om, men inte förr upplevat.

Karlfeldt blev på våren 1931 informerad att man beslutat tilldela honom det årets Nobelpris i litteratur och han bestämde sig för att denna gång acceptera att ta emot priset. Han berättade för sin Gerda att han såg fram emot att vistas i Dalarna på familjens hel- och sommarviste Sångs och där ostört få utrymme för sitt skrivande – både dikt och prosa. Så blev det nu inte.

Död april 1931

Ärkebiskop Nathan Söderblom sade om dikten »*Änklingen*» att »Då Karlfeldt kunnat skriva någonting sådant som »*Änklingen*», måste han vara färdig med livet.» »*Änklingen*» ur diktsamlingen »*Hösthorn*»:

Jag ville ha sagt dig det ömmaste ord
som låg mig på hjärtat och gnagde o malde,
du strävsinta dotter av den sträva jord;
kanhända det löst det bann som oss kvalde.

Jag ville allra helst att det skickat sig så,
att vi vandrat tillsammans, medan ingenting vart sagt,
och känt hur vi blevo till en ifrån två
genom tystnadens ljuva, förenande makt.

Jag ville ändå mer: att vart förflugit ord
kunnat mötas av ett leende som jublade tryggt.
Hur munvädren fara, vet ingen på jord,
men visst är hjärtats tal, fast förteget och skyggt

Vi gingo på var sin sida av en ström
som allt bredare lopp mot det ändlösa havet.
Emellan oss fladdrade en tröttflugen dröm
om det stora vi dräpt, som vart i tysthet
begravet.

Under vårvintern 1931 fick Karlfeldt en efterhängsen bronkit. Under påsken ville han ut på Ladugårdsgårde och höra på stararna. Han blev sämre. Hela dagen den 7 april, dagen efter annandag påsk, var Karlfeldts hälsotillstånd hoppigivande. Han mätte bra och tycktes inte ha någon tanke på döden. Följande natt, en kvart innan han dog, insåg han själv hur allvarlig situationen var. Han höll Gerdas hand krampaktigt hårt: »Adjö Gerda, nu orkar jag inte mer ...»

Nobelpriset i litteratur 1931

Nobelpriset i Litteratur 1931 utdelades postumt till »Erik Axel Karlfeldts diktning».

Nobeldiplomet utfört av Berta Svensson-Piehl.

(Se även Karlfeldtsamfundets hemsida www.karlfeldt.org framtagen av Hans Barentheim.)

Föredraget hållet i Heimdall den 5 november 2008.